

ju knjige nalaze se *Bibliography* (189-190), *Printed Sources* (191-202), *Index of Names* (203-211), *Index of Place-names* (212-213) te popis dosadašnjih izdanja Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku (214-219).

Studija Vesne Miović o Židovima u Dubrovačkoj Republici od 1546. do 1808. iscrpna je referenca za daljnja istraživanja o povijesnom položaju i ulozi židovske zajednice u Dubrovniku. Analitičkim pristupom i pažljivim korištenjem arhivskih izvora autorica pokazuje izrazito razumijevanje socio-političkih uvjeta i promjena koje su oblikovale život Židova tijekom gotovo tri stoljeća. Analizom odnosa između Židova i dubrovačkih vlasti razotkriva složene interakcije unutar društvenih, političkih i vjerskih struktura toga vremena. Njezin rad sustavno prati evoluciju tih odnosa, uvažavajući kompleksnost konteksta u kojem su se odvijali, čime ova knjiga postaje predmet zanimanja za sve koji žele bolje razumjeti ne samo povijest Židova u Dubrovniku nego i šire povijesne procese na mediteranskom prostoru. Autorica time doprinosi i hrvatskoj i inozemnoj historiografiji, donoseći nove spoznaje u pitanjima društvenih promjena, političkih utjecaja i kulturnih prilagodbi.

Ante Matuško

**Hrvoje Gržina, Mario Stipančević,
 Student na bojištu. Dnevnički i
 fotografski zapisi Radovana Švrljuge
 1916. – 1918., Zagreb: Hrvatski
 državni arhiv, 2023, 143 stranice**

Ratni dnevnik koji je u drugoj polovini Prvoga svjetskog rata 1916./1918. vodio svršeni gimnazijalac (pred kraj rata student) Radovan Švrljuga objavio je 2023. Hrvatski državni arhiv, a priredili su ga Hrvoje Gržina i Mario Stipančević. Dnevnik je kao po-

vijesno vrelo u knjizi dopunjen i odabranim fotografijama koje je načinio sam Švrljuga ili se pak na njima nalazi. Objavljeno gradivo iz Hrvatskoga državnog arhiva darovala je 1988. prijateljica obitelji Švrljuga Neva Rošić, a sačinjavaju ga dvije ukoričene bilježnice Švrljugina dnevnika, album s 57 fotografskih otisaka i 254 negativa na staklu i filmu.

Prvo poglavlje svojevrsan je Švrljugin životopis koji su sastavili priređivači knjige, a nosi naslov *Pabirci o životu sušačkoga zubarara*. U njemu doznajemo da je on, punim imenom Radovan Ivan Ljudevit Švrljuga, rođen 20. prosinca 1897. u Karlovcu od oca Ljudevita, liječnika u Javnoj obćoj gradskoj bolnici, i Marije djevojački Polić. Osnovnu školu i Kraljevsku realnu gimnaziju završio je u rodnom gradu, gdje je, iako već u vojnoj službi, i maturirao u siječnju 1916. godine. Još u ranoj mladosti razvio je interes i strast prema fotografiranju, a u veljači 1914. na stranicama uglednoga *Ilustrovanog lista* objavljena mu je i prva fotografija pod naslovom *Zimski šport u Karlovcu*. S 18 je godina regrutiran, a u vojnoj službi proveo je kao pričuvni dočasnik i časnik u artiljerijskim postrojbama austrougarske vojske razdoblje od 15. kolovoza 1915. do 23. prosinca 1918. U Varaždinu je 1916. dva mjeseca polazio školu za pričuvne časnike, a iz svoje matične postrojbe u Zagrebu krajem te godine upućen je u čin desetnika na istočno bojište, na područje grada Lavova u zapadnoj Ukrajini. Tijekom prve polovine 1917. promaknut je najprije u čin vodnika, zatim zastavnika, a krajem godine upućen je u Beč na specijalističko školovanje za precizno lociranje protivničkoga topništva („Artillerie Messkurs“). Na području Lavova, a zatim i slovačkih Košica svoju je vojnu službu obavljao do početka 1918., kad je prebačen na jugozapadno bojište. Tamo je u ožujku 1918. promaknut u čin poručnika. Nakon višemjesečnoga nastojanja, u svibnju 1918. započeo je studij medicine na Medicinskom fakultetu u Beču, što je značilo završetak njegove vojne karijere na bojištima, a ujedno i zavr-

šetak pisanja ratnoga dnevnika. Medicinu je diplomirao 1923., a nakon toga završio je 1925. i stomatologiju. Kao stomatolog, najdulje je radio u Sušaku, a preminuo je 1978. u Rijeci.

Vođenje prvoga dijela svojega dnevnika o vojnoj službi na istočnoj fronti Švrljuga je započeo 26. prosinca 1916., kad je zapisao da je telegram o upućivanju na frontu primio 19. prosinca, a na Božić, 25. prosinca, krenuo je sa zagrebačkoga Glavnoga kolodvora vlakom u Lavov, u koji je preko Budimpešte i Przemysla stigao 28. prosinca. Krajnja točka njegova puta bila je stotinjak kilometara istočno od Lavova, u blizini mjesta Pidgirci, kamo je stigao 30. prosinca i prijavio se u artiljerijsku postrojbu u koju je bio raspoređen. Postrojba je bila smještena u neposrednoj blizini fronte, oko 800 m od prvih ruskih snaga, pa je razmjeni puščane i topovske paljbe svjedočio gotovo svakodnevno. Dana 2. siječnja 1917. dobio je dužnost pratiti izvidnika u obilasku streljačkih rovova i kao telefonist uklanjati kvarove na telefonskoj mreži, što je obavljao i sljedećih dana. Prilikom tih obilazaka prvi je put doživio da neprijateljski meci udaraju i u njegovoj neposrednoj blizini. Posebno su opasni bili tzv. dum-dum meci, koji su pri udaru u podlogu eksplodirali te su se njihovi djelići raspršivali uokolo i nanosili teške ozljede. U smjenama koje su se obavljale i danju i noću, a trajale su i po više od šest sati, Švrljuga je uz iznimne napore svakodnevno pješaoći velike udaljenosti. Posebnu mu je teškoću predstavljalo dugotrajno držanje telefonskih slušalica na glavi. Zabilježio je da su za razliku od njega izvidnici teren obilazili na konjima, što se međutim pokazalo opasnijim jer su bili izloženiji neprijateljskoj vatri od pješaka. Dana 6. siječnja 1917., kad su pravoslavni vjernici proslavljali Badnjak, stigla je naredba da se na njih ne puca. Dana 17. siječnja ipak je i Švrljuga dodijeljen konj, kojega međutim u zapisima nakon toga nije više spomenuo, a 25. siječnja zabilježio je da Rusi uz dum-dum metke upotrebljavaju i

posebno opasne projekte *explosivgeschosse* koji kod udara o tvrdi predmet eksplodiraju, a stvaraju velike rane. Vremenskim uvjetima u kojima se tada ratovalo Švrljuga nije posvetio veći prostor u dnevniku, ali je 2. veljače 1917. ipak zapisao da je temperatura bila minus 31 Celzijev stupanj. Ruski su vojnici, nakon što su Britanci 11. ožujka 1917. zauzeli Bagdad, 15. ožujka kao provokaciju protivnicima na svojim položajima istaknuli nadaleko vidljivu ploču s natpisom „Bagdad je naš”. Zbog dolaska toploga vremena u travnju je u rovovima nastalo veliko blato koje je otežavalo kretanje, a Švrljuga je 4. travnja na prvoj crti fronte upao u tako duboko blato da ga je jedan vojnik morao izvlačiti. Na Uskrs 8. travnja Švrljuga je zapisao da protivnici nisu cijelo jutro pucali jedni na druge, a da su oko podneva skupine od po dvadesetak Rusa izašle iz rovova i pozdravljale austrougarsku vojsku. To je neslužbeno primirje trajalo do 15 sati, kad je razmjena puščane paljbe nastavljena. Švrljuga je, ne otkrivajući izvor, zabilježio i da su godinu dana prije, na Uskrs 1916., iz rovova izašle stotine vojnika jedne i druge strane, pritom plešući i veseleći se. Dana 14. travnja 1917. dvije zaraćene strane dogovorile su se da pakupe tijela poginulih vojnika koja su ležala između dvaju borbenih položaja, pri čemu su vojnici neprijateljskih vojski komunicirali jedni s drugima. I sam je Švrljuga u tome sudjelovao i fotografirao neke od susreta. I 15. travnja 1917., kad su pravoslavni vjernici slavili Uskrs, paljba je opet obustavljena, a vojnici jedne i druge strane ponovno su izašli iz rovova i bavljali se, razgovarali međusobno i dijelili duhan i cigarete. Sljedećega dana čak su ruski časnici povelili dvojicu austrougarskih časnika u obližnje mjesto pod njihovom kontrolom, gdje su „naši časnici spolno općili sa ženama, a iza toga vratili se uz pratnju ruske glazbe i vojnika”. Jedan od ruskih časnika također je rekao da bi Rusija rado sklopila mir s Austro-Ugarskom, ali s Nijemcima ne jer previše traže. Jedan od ruskih vojnika rekao je pak da će

„od 1. svibnja biti mir, a ako ne bude, te i oni ne budu izmijenjeni drugim četama, da će njegova pukovnija baciti oružje i vratiti se kući”. Obustava paljbe između austro-ugarske i ruske vojske produžila se do 22. travnja 1917., što se međutim nije odnosilo na njemačke postrojbe. Švrljuga se tih dana više puta sastajao s ruskim vojnicima na mjestima gdje su se nalazile žičane zapreke, razgovarao i fotografirao se s njima. Dvojica od njih potpisala su mu se za uspomenu u njegov vojnički notes. Taj, kako Švrljuga navodi, „prijateljski duh”, koji se sastojao u razmjeni kruha i duhana, zabilježio je i 24. travnja te 10. svibnja, kad su se vojnici obiju strana sastajali cijeli dan u manjim skupinama, a navečer u gomilama od po stotinjak. Neki su od Rusa tada i zasvirali gusle. Sastajanje s Rusima zabranjeno je krajem svibnja, ali su to pojedini vojnici ipak nastavili u manjoj mjeri, pa je zbog toga više njih bilo ranjeno. Posljednji zapis prvoga dijela dnevnika Švrljuga je unio 1. lipnja 1917., a sve do kraja te godine nije ga više vodio.

Drugi dio dnevnika Švrljuga je počeo 30. prosinca 1917. kraćim opisom zbivanja u proteklih šest mjeseci, koje je proveo uglavnom u pozadini. Svoje šestomjesečno izbiivanje s bojišta započeo je 14-dnevnim dopustom u Karlovcu, a zatim je bio osam dana na liječenju u Zagrebu. Odande je upućen u Košice, gdje je obavljao pozadinske poslove u kadrovskoj službi, službi održavanja zgrada, magazinu civilne odjeće vojnika na čuvanju te je bio u pratnji transporta vojne opreme. To je razdoblje završilo osmotjednim boravkom na spomenutom specijalnom artiljerijskom školovanju u Beču, za vrijeme kojega je često posjećivao kulturna i zabavna bečka zbivanja. Iz Beča je otputovao u svoju matičnu postrojbu u Košice, a odande početkom siječnja 1918. na jugozapadno bojište. Putovanje vlakom trajalo je petnaestak dana i bilo iznimno teško zbog velike hladnoće i neredovite prehrane. Većina vagona nije se uopće grijala, a neki su se vojnici pobunili jer su prevoženi u stočnim vagonima

s drvenim klupama i bez peći. Među većim mjestima u kojima se njegov vlak zaustavio Švrljuga je spomenuo Miskolc, Budimpeštu, Beč, Linz, Salzburg i Innsbruck, a putovanje vlakom dovršeno je sredinom siječnja 1918. u Roveretu (pokrajina Trentino) u današnjoj sjeveroistočnoj Italiji. U Roveretu kao vojnom središtu bilo je manje civila, noću je zbog neprijateljske paljbe bilo zamračeno, a tragovi te paljbe bili su vidljivi na većini zgrada. Vod kojem je pripadao Švrljuga smješten je u manjem mjestu Lenzimi u blizini Rovereta. Lenzima je bila jako razorena, a iz uglavnom teško oštećenih kuća sve je bilo pokradeno. Rupe u školskoj zgradi u kojoj je Švrljuga bio smješten zatvorili su daskama i tako si uredili sklonište. Redovan mu je posao bio izgradnja, obilazak i popravak telefonske mreže, što je zbog alpskoga terena zahtijevalo svakodnevne duge pješачke ture, ponekad i po osam sati, na brojne planinske točke kojima je ta mreža prolazila. Često ne bi uspio cijeli dan ni nakratko sjesti jer su svi njegovi poslovi morali biti obavljani na nogama. Jedan od telefonskih vodova morao je raditi čak noću pod mjesecinom jer danju zbog sigurnosnih razloga to nije mogao. Tijekom veljače počeo je razmišljati o upisu na fakultet, za što bi prema propisima dobio dopust od 12 tjedana. Tada je razmišljao o upisu na Sveučilište u Zagrebu, no taj prvi pokušaj spriječio je njegov zapovjednik satnik Engelman tvrdeći da za njega ne može pronaći zamjenu. U rješenju kojim je njegova molba odbijena ipak je stajalo da će biti odobrena na sljedećem upisnom roku. Područje kojim se Švrljuga svakodnevno kretao bilo je redovito gađano topničkom vatrom, sa 150-300 granata svakoga dana. Uz mukotrpan posao koji je obavljao, u dnevnik je zapisao i neka lijepa sjećanja na prekrasna mjesta koja je imao prilike vidjeti tijekom svojih obilazaka, pa se tako čak i „naslađivao” gledajući neka od mjesta pod talijanskom kontrolom u blizini jezera Lago di Garda. Kao iznimno neugodno iskustvo zapisao je 10. ožujka prvi

talijanski napad plinom, koji je ipak prošao bez posljedica. U svibnju je napokon dobio dopust za polaganje prijamnoga ispita na Medicinskom fakultetu u Beču, a u svojoj zadnjoj bilješci u dnevniku 17. srpnja 1918. zapisao je da je dan prije na fakultetu uspješno položio kolokvij.

Uz sam dnevnik, velika vrijednost knjige je i 39 slikovnih priloga, među kojima se ističu fotografije koje je Švrljuga na bojištu sam napravio ili se pak nalazi na njima. Mnoge imaju veliku dokumentarnu vrijednost jer zorno prikazuju život vojnika na bojištu, njihovu vojnu opremu i naoružanje. Posebno je zanimljivo nekoliko fotografija susreta austrougarskih i ruskih vojnika u vrijeme neslužbenih obustava vatre.

Vrlo je koristan i njemačko-hrvatski rječnik vojnoga nazivlja koji su sastavili priređivači knjige jer Švrljuga u dnevniku često koristi njemačku vojnu terminologiju.

Objavljivanjem ove knjige obogaćen je relativno siromašan broj svjedočanstava o svakodnevnom životu časnika i vojnika austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu. Sadržaj dnevnika i prilozi koje su prikupili priređivači vrlo su važno historiografsko vrelo o životu austrougarskih vojnika na istočnoj i jugozapadnoj fronti u ratnim sukobima s talijanskom i ruskom vojskom.

Zorislav Lukić

Beata Mozejko, Anna Paulina Orłowska, Leslie Carr-Riegel, ur., *Networking in Late Medieval Central Europe. Friends, Families, Foes, New York: Routledge, 2023, 232 stranice*

Zbornik radova *Networking in Late Medieval Central Europe. Friends, Families, Foes* nastao je u okviru mreže *Medieval Central Europe Research Network* (MECERN), koju je pokrenulo Srednjoeuropsko sveučilište

u Budimpešti (CEU), a okuplja velik broj istraživača zainteresiranih za povijest srednje Europe i održava konferencije svake dvije godine. Tako je Sveučilište u Gdanjsku 2021. održalo *online* konferenciju pod nazivom *Networks – Cooperation – Rivalry*, iz koje je proizašao zbornik radova s ukupno 12 studija slučaja. U radovima se iz različitih perspektiva analiziraju mreže u vremenskom okviru od 14. do ranoga 16. stoljeća.

Zbornik otvara Anna Horeczy, koja u radu „*Gaudeamus igitur in Bononia dum sumus*”. *A Network of Polish Students in Italy in the Late Middle Ages* (10-24) istražuje intelektualnu mrežu poljskih studenata u Italiji (Bologna) od 1370. do 1470. godine. Na temelju raznih sveučilišnih zapisa i *Bullarum Poloniae* tvrdi da poljski studenti nisu dolazili u Bolognu zbog prestiža, nego radi stvaranja kontakata koji su im omogućavali daljnju političku, diplomatsku i znanstvenu aktivnost. Leslie Carr-Riegel u radu *Venetian Merchant in Poland. The life and times of Pietro Bicherano* (25-37) donosi studiju o Pietru Bicheranu, trgovcu iz Venecije koji se nastanio u Poljskoj. Na temelju izvora s prostora Venecije, Firence, Poljske i Njemačke autorica otkriva mrežu trgovačkih kontakata i transakcije (posebice zlata i srebra) koje pokazuju raspon mreža koje su povezivale srednju istočnu Europu s Venecijom, ali i samo značenje pojedinaca unutar tih mreža. Strategije koje su koristili stranci da bi se etablirali u novom gradu pokazuje Anna Paulina Orłowska u članku *How to develop a trade network as a newcomer without getting married? Examples from the account book of Danzig merchant Johan Pyre* (38-50). Na temelju gradskih registara Gdanjska i Toruńa te računovodstvenih knjiga autorica donosi studiju slučaja o trgovcu Johanu Pyreu, koji stvara široku mrežu kontakata koristeći poznanstva svojega najmodavca. Iz Pyreove mreže kontakata može se razaznati i korištenje velikih svota novca kao strategije povezivanja među različitim društvenim krugovima. Marija Karbić i Zrinka Nikolić